

OLIV TA'LIM PEDAGOGIK AMALIYOTIDA ONG VA BILISH JARAYONLARINING O'RNI VA AHAMIYATI

Hojixonova Fazilatxon Azizxon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti, Namangan, O'zbekiston

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi I-bosqich talabasi

E-mail: fhojixonova@gmail.com

Tel: +998 (93) 544 81 10

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20775974>

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada oliy ta'lim jarayonida talabalarning ong va bilish jarayonlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslari yoritilgan. Bilish jarayonlarining tarkibiy qismlari, ularning o'quv faoliyatidagi o'rni va bo'lajak mutaxassislar kompetensiyasini shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan.*

***Kalit so'zlar:** Ong, bilish, pedagogik amaliyot, oliy ta'lim, kreativlik, kognitiv jarayonlar, kompetensiya.*

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ СОЗНАНИЯ И ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

***Аннотация:** В данной статье освещаются педагогико-психологические основы развития сознания и когнитивных процессов студентов в системе высшего образования. Анализируются компоненты познавательных процессов, их роль в учебной деятельности и значение в формировании компетенций будущих специалистов.*

***Ключевые слова:** Сознание, познание, педагогическая практика, высшее образование, креативность, когнитивные процессы, компетенция*

THE ROLE AND IMPORTANCE OF CONSCIOUSNESS AND COGNITIVE PROCESSES IN HIGHER EDUCATION PEDAGOGICAL PRACTICE

***Abstract:** This article highlights the pedagogical and psychological foundations of developing students' consciousness and cognitive processes in higher education. The components of cognitive processes, their role in educational activities, and their importance in forming the competencies of future specialists are analyzed.*

***Key words:** Consciousness, cognition, pedagogical practice, higher education, creativity, cognitive processes, competence.*

KIRISH

Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan axborot asrida oliy ta'lim muassasalari oldida turgan asosiy vazifa nafaqat bilim berish, balki talabalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va yangi bilimlarni o'zlashtirish ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Ong va bilish (kognitsiya) tushunchalari pedagogikaning fundamental asosi hisoblanib, ta'lim sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bilish faoliyati – bu voqelikning inson ongida aks etishi bo'lib, u idrok qilish, xotira, tafakkur va xayol kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi. Oliy ta'limda ushbu jarayonlarni to'g'ri tashkil etish talabaning professional yetukligini ta'minlaydi. Oliy ta'lim muassasasi shunchaki ma'lum bir kasbga tayyorlovchi maskan emas, balki shaxsning ma'naviy-intellektual evolyutsiyasi yuz beradigan o'ziga xos makondir. Bugungi kunda axborot hajmining mislsiz tezlikda o'sib borishi an'anaviy "ma'lumot uzatish va qabul qilish" qolipidagi ta'lim tizimini eskirganligini ko'rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim pedagogikasida e'tibor markaziga xotira emas, balki ong va anglash (kognitsiya) jarayonlari chiqishi hayotiy zaruratga aylandi. Inson ongi – borliqni shunchaki ko'zgu kabi passiv aks ettiruvchi vosita emas. U borliqni qayta quruvchi, baholovchi va yangi ma'nolar yaratuvchi faol tushunchadir. Pedagogik amaliyotda talabaning ongi uyg'onmas ekan, unga berilayotgan eng nodir bilimlar ham quruq faktlar yig'indisiga aylanib qolaveradi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi – oliy ta'lim darsxonalarida talabalarni shunchaki tinglovchi emas, balki

o‘z o‘quv faoliyatini anglagan holda boshqara oladigan ongli subyekt darajasiga olib chiqish mexanizmlarini shaxsiy tajriba va kuzatuvlar asosida tahlil qilishdan iborat. Axir, chinakam bilish jarayoni talaba nimanidir yodlaganida emas, balki nima uchun o‘rganayotganini chuqur anglaganida boshlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Pedagogik amaliyotda ong – bu subyektning borliqni anglash darajasi bo‘lsa, bilish – bu anglashning dinamik jarayonidir. Oliy ta’limda talabaning ongi passiv qabul qiluvchidan aktiv yaratuvchiga aylanishi zarur. Pedagogik amaliyotda bilish jarayoni quyidagi bosqichlarni qamrab oladi: Sensor-perseptiv bosqich: Axborotni sezgi organlari orqali qabul qilish. Mnemik bosqich: Ma’lumotlarni xotirada saqlash va qayta ishlash. Oliy ta’limda bilish faolligini oshirish uchun quyidagi metodlardan foydalanish yuqori samara beradi: Muammoli ta’lim: Talabani izlanishga va ongli qaror qabul qilishga majbur qiladi. Interaktiv metodlar: Muloqot orqali bilish darajasini kengaytiradi. Tanqidiy tafakkur: Ma’lumotlarga ongli yondashuvni shakllantiradi. Oliy ta’limda ong va bilishni rivojlantirish uchun "Subyekt-Subyekt" munosabati muhim. Bunda o‘qituvchi shunchaki ma’lumot beruvchi emas, balki bilish jarayonini boshqaruvchi (moderator) sifatida namoyon bo‘ladi. Talaba o‘z o‘quv faoliyatini anglagan holda (metakognitsiya) boshqarsa, bilimlar mustahkam va amaliy ahamiyatga ega bo‘ladi. Masalan, biron bir murakkab nazariyani o‘zlashtirishda talaba uni shunchaki imtihondan o‘tish obyekti deb bilsa, bu "yuzaki bilish" deyiladi. Agar u shu nazariyaning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rnini, uning estetik go‘zalligi va axloqiy mohiyatini anglab yetsa, bu "teran bilish"ga aylanadi. Kuzatishlarimiz va shaxsiy tajribalarimiz shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab talabalar oliy ta’lim dargohiga hali ham "maktab tafakkuri" bilan kelishadi. Ular o‘qituvchidan tayyor bilimlarni chaynangan holda kutishadi, xatolikdan qo‘rqishadi va baho uchun o‘qish mexanizmiga o‘rganib qolishgan. oliy o‘quv yurtidagi birinchi kurs pedagogikasining eng ulkan vazifasi – shu stereotipni sindirishdir. Talaba ongida o‘zgarish yasash uchun o‘qituvchi avvalo bilimlar monopolisti rolidan voz kechishi kerak. Oliy ta’limda o‘qituvchi – haqiqatni e’lon qiluvchi shaxs emas, balki haqiqatni izlash jarayonida talabaga hamroh bo‘luvchi ustoz-faylasufdir. Qachonki

biz auditoriyada talabaga ma'lumot berishni qisqartirib, unda savol uyg'otishni boshlasak, o'shanda uning ongi faol holatga o'tadi. Bilish jarayonini faqat neyrobiologik yoki psixologik hodisa sifatida baholash yetarli emas. Haqiqiy bilish qadriyatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Pedagog sifatida bizning vazifamiz talabalarga fanlarning quruq skeletini emas, balki ularning joni va qonini – ya'ni, hayotiy-falsafiy mohiyatini ko'rsatib berishdir. Bugungi kun talabasi axborot inqirozi, ya'ni kerakli va keraksiz ma'lumotlar to'foni ichida yashamoqda. Zamonaviy oliy ta'limdagi eng og'ir muammo bu bilimsizlik emas, balki "axborot e'tiborsizligi" (kognitiv yuklama)dir. Shu o'rinda amaliyotga metakognitsiya, ya'ni "o'z fikrlash jarayonini fikrlash" tushunchasini olib kirish shart deb hisoblayman. Talaba auditoriyada: Men hozir qanday ma'lumotni qabul qilyapman? Bu ma'lumot mening avvalgi bilimlarim bilan qanday rezonansga kirishyapti? Bu bilimlarning cheklovi qayerda va men uni qanday shubha ostiga olishim mumkin? degan savollarni o'ziga bera olishi kerak. Bunday yondashuv orqali ta'lim berish shunchaki tajriba almashish emas, balki talaba bilan birgalikda intellektual ijod qilish san'atiga aylanadi. Tafakkur qilishga majbur etuvchi muammoli vaziyatlar (keysarlar), kutilmagan paradokslar va tanqidiy savollar vositasida biz talaba ongini "komfort zonasi"dan olib chiqamiz. O'sish va haqiqiy bilish aynan mana shu noqulaylik nuqtasida boshlanadi. Bunga misol tariqasida falsafa fanini oladigan bo'lsak, Falsafa – bu shunchaki fan emas, balki tafakkur tarzi va borliqni anglash metodologiyasidir. Oliy ta'lim pedagogikasida falsafa fanlarini o'qitishda ong va bilish jarayonlarining o'rni mutlaqo o'ziga xos xarakterga ega. Talabalarga falsafa tarixidagi shaxslar yoki ularning asarlarini shunchaki xronologik tarzda yodlatish – bilish jarayonining eng quyi, ibtidoiy bosqichidir. Haqiqiy pedagogik mahorat talabada ontologik teranlikni va axloqiy-estetik ongni uyg'ota olish bilan o'lchanadi. Birinchidan, dogmatik yodlashdan ontologik mushohadaga o'tish zarurati. Falsafa darslarida inson va borliq muammosi ko'tarilganda, talaba ma'lumotni passiv qabul qiluvchi emas, balki shu borliqning bir qismi sifatida o'zini tadqiq etuvchi subyektga aylanishi kerak. Masalan, Arastu (Aristotel) yoki Forobiyning ontologik qarashlari auditoriyada muhokama qilinayotganda, bu shunchaki qadimgi mutafakkirlarning

olam tuzilishi haqidagi nazariyasi sifatida emas, balki bugungi insonning jamiyatdagi, tabiatdagi va koinotdagi o‘rnini anglash vositasi sifatida talqin qilinishi lozim. O‘qituvchining vazifasi talabani "Borliq nima?" degan mavhum savoldan "Mening borliqdagi o‘rnim va mohiyatim nima?" degan ekzistensial savolga olib chiqishdir. Sof bilish axloqdan xoli bo‘lishi mumkin emas. Oliy ta’limda talaba ongini shakllantirishda Qadimgi Sharq axloqiy ta’limotlari yoki Immanuil Kantning "kategorik imperativ" kabi tushunchalari muhim o‘quv quroli hisoblanadi. Falsafiy ta’limning amaliy ahamiyati shundaki, u talabada voqelikka nisbatan estetik munosabatni va axloqiy javobgarlik hissini tarbiyalaydi. Kant ta’kidlaganidek, insonni hayratga soluvchi narsalar qatorida "tepadagi yulduzli osmon va ichimizdagi axloqiy qonun" yotadi. Zamonaviy pedagogik amaliyotda ana shu ichki axloqiy qonuniyatni kognitiv jarayonlar orqali harakatga keltirish oliy ta’limning bosh maqsadlaridan biri bo‘lishi shart. Ko‘p hollarda talabalar mashhur faylasuflarning fikrlarini mutlaq haqiqat sifatida qabul qilib, o‘z shaxsiy munosabatini bildirishdan cho‘chiydilar. Haqiqiy falsafiy pedagogika avtoritetlarga ko‘r-ko‘rona ergashishni emas, balki ularning fikrlarini shubha elagidan o‘tkazib, tanqidiy tahlil qilishni talab etadi. O‘quv jarayonida talaba turli falsafiy oqimlarni o‘zaro solishtirishi, ularning zaif va kuchli tomonlarini baholay olishi kerak. Bu uning intellektual mustaqilligini, ya’ni bilishning eng yuqori cho‘qqisini ta’minlaydi.

XULOSA

Ong va bilish jarayonlarini pedagogik amaliyotga chuqur tatbiq etish oliy ta’lim samaradorligini kafolatlaydi. Talabalarning kognitiv qobiliyatlarini hisobga olgan holda dars o‘tish, ularda faqat nazariy bilimlarni emas, balki ongli ravishda muammolarni hal qilish ko‘nikmasini shakllantiradi. Xulosa qilib aytganda, zamonaviy pedagogika "nima o‘rganish kerak?" degan savoldan ko‘ra "qanday o‘rganish kerak?" degan tamoyilga asoslanishi lozim. falsafani o‘qitish jarayonidagi pedagogik amaliyot talaba ongiga tayyor g‘oyalarni "quyish" emas, balki uning shuurida hakallik (Sokratning mayevtika usuli kabi) qilib, yangi, mustaqil fikrlarning tug‘ilishiga ko‘maklashishdir. Bu jarayonda ong – asbob emas, balki

doimiy harakatdagi, o‘zini-o‘zi anglovchi va dunyoni qayta yaratuvchi ijodkor kuchga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yo‘ldoshev J.G‘. Yangi pedagogik texnologiyalar: yo‘nalishlari, muammolari, yechimlari. – Toshkent, 1999.
2. Rubinshteyn S.L. Основы общей психологии. – Питер, 2002.
3. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives. – Longman, 1956.
4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
5. Vygotskiy L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.